

TURINYS

Autoriaus žodis	11
Prologas	19

I DALIS. PASIRUOŠIMAS

1. Žvaigždė	29
2. Penki šimtai reichsmarkių	39
3. Deportuotieji	46
4. Maidanekas	52

II DALIS. KONCENTRACIJOS STOVYKLA

5. Mes tapome vergais	63
6. „Kanada“	76
7. Galutinis žydų klausimo sprendimas	82
8. Pelningas verslas	91
9. Rampa	100
10. Žmogus, kuris įsimena viską	112
11. Birkenau	119
12. „Buvo nuostabu“	129

III DALIS. PABĖGIMAS

13. Pabėgimas – tikra beprotybė	141
14. Ruso pamokymai	147
15. Slėptuvė	153
16. „Leisk mano tautai eiti“	159
17. Po žeme	166
18. Tapome bėgliais	170
19. Sienos kirtimas	178

IV DALIS. ATASKAITA

20. Juoda ant balto	191
21. Dvasininkai	201
22. Ką gi aš galiu padaryti?	206
23. Londonui jau pranešta	213
24. Vengriškas saliamis	223

V DALIS. ŠEŠĖLIS

25. Vestuvės su ginklais	237
26. Nauja tauta, nauja Anglija	247
27. Kanada	257
28. Žinau, kaip išeiti	266
29. Tuštybės gėlės	274
30. Nesuskaičiuojama galybė	279
Padėka	291
Pastabos	295
Bibliografija	325

7.

Galutinis žydų klausimo sprendimas*

Tai buvo būtent tai, ko Walteris nežinojo ir net negalėjo įsivaizduoti. Aušvicą pastatė ne tam, kad jis taptų žudynių ir mirties sinonimu. Prieš Walteriui atvykstant į stovyklą tą 1942 m. vasaros vakarą, keliais mėnesiais anksčiau, Aušvico pagrindinė paskirtis buvo kitokia. Vis dėlto, dar čia nepakliuvęs, Walteris numanė, kas ruošiama, nes tuomet jam teko bristi per pirmuosius Maidaneko pragaro ratus.

Vokiečiams užpuolus Lenkiją 1939 m. antroje pusėje, vietoje šalia Osvencimo miestelio, esančio Aukštutinėje Silezijoje, buvo apleistos, negyvenamos kareivinės, pastatytos Lenkijos kariuomenei, todėl Walteris pamatė tvirtus mūrinius pastatus, kurie paliko didelį įspūdį atvykimo dieną. Po Lenkijos okupavimo vienas sumanus SS policijos vadovas pastebėjo, kad ši vieta tinka kalinti ir bauginti problemų keliantiems lenkų tautos atstovams. Visi sutiko, jog dvidešimt dviaukščių pastatų, medinės arklidės ir kadaise buvęs tabako sandėlis buvo apleisti, aplink plytinčios žemės pelkėtos, o kanalizacija ir vandens tiekimas nebuvo pakankamai geri. Vis dėlto šiuos trūkumus nusvėrė vienintelis pranašumas – vieta buvo arti geležinkelio bėgių. Šalia driekėsi atšaka iki pagrindinės geležinkelio linijos Krokuva–Katovicai. Stovykla puikiai tiko sumanytai veiklai. Vergiškai įdarbinus 300 Osvencimo žydų, visai netrukus ta vieta atgijo.

1940 m. pradžioje Aušvicas, kaip jį pavadino naujieji šeimnininkai vokiečiai, atvėrė duris gausybei lenkų politinių kalinių. Stovyklos viršininkas Rudolfas Hössas liepė pastatyti naujus statinius, kai kuriuos jų tiesiai buvusioje rikiuotės aikštėje, taip pat reikėjo pakeisti senų pastatų paskirtį. Ilgai nedelsdamas, viršininkas amunicijos sandėlį pertvarkė taip, kad tas pastatas netrukus tapo vienu pagrindinių visoje infrastruktūroje – lavonine. Stovyklos kaliniai turėjo polinkį mirti, tad

---

* Nacistinės Vokietijos valdininkų vartotas terminas, reiškiantis planą išnaikinti visus Europos žydus.

lavoninėje netrukus atsirado papildoma įranga. Ten sumontavo žaizdrus, todėl kalinių kūnus buvo galima deginti vietoje, o Hössui nereikėjo rūpintis varginančia ir brangia užduotimi – vežioti lavonus į netoliese esantį krematoriumą.

Vokiečiams jau metus valdant Lenkiją, SS atstovai padarė išvadą, jog Aušvico potencialas švaistomas veltui. Toje vietoje dykai įkalindavo neparankius lenkų disidentus. O juk įmanoma užsidirbti pinigų.

Koncentracijos stovyklos buvo pavaldžios *SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt*, sutrumpintai SS-WVHA, Vyriausiajam SS ekonomikos ir vykdamosios valdžios komitetui. Žodis „ekonomika“ čia buvo svarbiausias. SS vyriausiasis vadas Heinrichas Himmleris labai norėjo suderinti Trečiojo reicho karinę galią su ekonomine galia ir siekė sukurti pramoninę imperiją Pietryčių Lenkijoje. Ji būtų rėmusi pagrindiniu ekonominiu pranašumu, kuriuo praeityje naudojosi didžiosios imperijos, t. y. vergų darbu. Dešimtys tūkstančių įkalintų darbininkų galėtų pastatyti gamyklas ir fabrikus, dėl kurių ši nauja Vokietijos dalis taptų pramonės centru, o Reichui tai beveik nieko nekainuotų. Walteris įtarė apie tokius grandiozinius planus, kai būdamas Maidaneke matydavo kapus, vedančius kalinių komandas į darbą įvairiose gamylose bei dirbtuvėse, įkurtose aplink Liubliną. Vis dėlto Aušvicas buvo išskirtinis dėl puikių susisiekimo kelių ir šalia esančių Silezijos anglies kasyklų. Jau 1940 m. spalį Himmleris nusprendė, jog kasyklos taps galingu varikliu, besisukančiu generatoriumi, kuriančiu gerovę nacių imperijai, o jį maitins priverstinis naujai pavergtų žmonių darbas. Nuo jų darbo priklausė viskas. Iš čia atsirado šūkis, pasiskolintas iš Dachau koncentracijos stovyklos: *Arbeit Macht Frei*.

Himmleris įsakė kaip reikiant išplėsti stovyklos teritoriją, kad net gretimas Bžezinkos kaimas susiliejo su stovykla. Vokiečiai kaimeliui suteikė žavų pavadinimą „Birkenau“, kuris išvertus reiškia „berželių alėja“. 1942 m. sausį Himmleris įsakė išsiųsti dirbti 100 000 žydų ir 50 000 žydžių į Aušvicą-Birkenau.

Kad ir kaip būtų, po kelių mėnesių Aušvico paskirtis visai pasikeitė. Walterio atvykimas atsitiktinai sutapo su laikotarpiu, kai 1942 m. liepą stovyklą įpareigojo prisidėti prie vykdomos politikos, kurią naciai ėmė vadinti „galutiniu žydų klausimo sprendimu“. Šešiais mėnesiais anksčiau, 1942 m. sausio 20 d., įvairių Vokietijos institucijų, atsakingų už su žydais susijusių klausimų sprendimą, vadovai susirinko per pietus medžiais užsodintame Berlyno priemiestyje Vanzėje, prabangiame name prie ežero. Šiam posėdžiui pirmininkavo Reinhardas Heydrichas. Būtent tada pradėtas organizuoti paskutinis karo prieš šią mažą tautą etapas – jos išnaikinimas.

Tuomet šis tikslas buvo oficialiai priimtas, ant įsako uždėtas antspaudas. Tuo laiku, kai Walterį ištrėmė, nuo 1941 m. nacistinės Vokietijos įžengimo į Sovietų

Sąjungos teritoriją pagal vykdomą Barbarosos planą, buvo praėję beveik metai, per kuriuos dėtos nemenkos pastangos žydams naikinti. Juos naikino Lietuvos giriose, Lenkijos miškuose, Baltarusijos laukuose, dauboje šalia Kyjivo, pavadintoje Babin Jaru. Ten mobilūs naikintojų padaliniai, *Einsatzgruppen*, surinkdavo šimtus civilių žydų ir juos nušaudavo, laikydami ginklą vos per sprindį. Dažniausiai šaudavo į pakaušį arba į sprandą, o kūnai suvirsdavo į griovius ir duobes. 1941 m. pabaigoje šitaip nužudyta apie 600 000 žydų neseniai užkariauotose rytų žemėse.

Šios masinės žudynės niekada nesiliovė. Tiesą sakant, jos tapo dažnesnės visoje nacių okupuotoje Sovietų Sąjungos teritorijoje, nes esesininkai „išvalydavo“ getus, nužudydami jo gyventojus. Vis dėlto po pasitarimo Vanzės priemiestyje nutarta, kad, sprendžiant žydų klausimą, užduotis reikia vykdyti švelniau ir sklandžiau. Vienas iš pasiūlymų – žydų vaikus kartu su mamomis, tėvais ir seneliais vežti į numatytas žudymo stovyklas okupuotoje Lenkijoje. Ten žydus iš karto nužudytų arba juos išnaikintų, skirdami sunkius darbus. Kalbant paprasčiau, juos nualintų darbais iki mirties.

Pirmoji tokia vieta atsirado Kulmo miestelyje, šalies vakaruose, kur 1941 m. gruodžio 8 d. pradėjo žudyti žydus. Tuomet, vos diena anksčiau, japonai užpuolė Perl Harborą, o Jungtinės Amerikos Valstijos pagaliau įsitraukė į karą. Naciai suvarydavo savo aukas į furgonus, užrakindavo duris, o paskui sujungdavo išmetamųjų dujų vamzdį su priekaba ir nunuodydavo visus, kurie ten sėdėjo. Vos per keturis mėnesius tokiu būdu nužudyta daugiau nei 50 000 žydų. Daugiausia tai buvo žydai iš nacių įrengto Lodzės geto.

Šiaip ar taip, naciai nenorėjo pasikliauti dujų kameromis ant ratų. Jie norėjo nekilnojamų, specialiai suprojektuotų ir tam tikslui pastatytų stovyklų. 1942 m. pradžioje naciai pastatė Belžecą, paskui Sobiborą ir galiausiai Treblinką bei patobulino savo žudymo būdą – nuodijimą dujomis. Maidaneką prijungė prie bendrų pastangų naikinti maždaug tuo metu, kai ten pateko Walteris. Kalbant apie Belžecą, būtent ten nuvežė ir nužudė senolius, moteris, atvežtus sausakimšame traukinyje iš Novakų. Tarp jų buvo ir ta jaunoji, kuri tiesė rankas sutuoktinio link.

Aušvicas nepanėšėjo į šias tris paminėtas stovyklas, pastatytas tik vienam tikslui – žudyti žydams. Nuo pat pradžių Aušvicas turėjęs kelias paskirtis, bet tikslas atimti iš žydų gyvybes užduočių sąrašė atsirado palyginti vėlai. Stovykloje imta spręsti šį uždavinį palaipsniui, iš lėto, netgi kiek nerangiai. Su tokiu pokyčiu buvo susidūrę visi pramonininkai: vyko nuolatinė plėtra, nes našumą vis didino, siekdami patenkinti paklausą.

1941 m. rugpjūtį buvo atlikti keli nedideli bandymai, o po mėnesio prasidėjo pirmasis masinio žudymo eksperimentas, kurį vykdė pagrindinės stovyklos 11-ojo

bloko rūsyje. 1941 m. rugsėjo 4 d. dujomis buvo nunuodyta 250 įkalintų, ligotų lenkų iš lazareto, apie 600 sovietų karo belaisvių ir dar dešimtis žmonių. Nužudymas pavyko gana sklandžiai, bet pati vieta pasirinkta ne visai tinkamai. Norint pasiekti rūsį, reikėjo įveikti visą virtinę suraizgytų koridorių, todėl išnešti lavonus ir išvėdinti bloko patalpas buvo labai nepatogu. Beje, nebuvo įmanoma nuslėpti vykdytų veiksmų. 11-asis blokas buvo stovyklos teritorijoje, aplink šliurinėjo belaisviai. Aušvico valdytojų laimei, stovykloje buvo kitas pastatas, labiau nutolęs nuo pašalinių žvilgsnių.

Iš pradžių visi jį vadino „senuoju krematoriumu“, o vėliau jis gavo pavadinimą „krematoriumas I“. Ten lavonai buvo deginami nuo 1940 m. rugpjūčio, bet po bandymo 11-ajame bloke esesininkai nusprendė naudoti didžiausią pastato patalpą. Iki to laiko ši ilgą kambarį be langų naudojo kaip lavoninę, jis buvo tokių matmenų: 17 metrų ilgio, 4,5 metro pločio, 2,7 metro aukščio. Tąkart lavoninę reikėjo paversti dujų kamera, t. y. užsandarinti duris ir įrengti kelias angas lubose, pro kurias būtų galima įmesti skardines su „Zyklon B“ medžiaga. Patalpoje lengvai galėjo tilpti nuo 700 iki 800 žmonių, o jei pasispaustų, tai ir visas tūkstantis. Ir vėl sovietų belaisviai tapo bandomaisiais triušiais. Kai jiems liepė nusirengti prieškambariulyje, belaisviai pamanė, kad lavoninėje bus atliekamas utėlių naikinimas. Jie tylėdami vorele suėjo į vidų, bet kai pro angą lubose sukratė „Zyklon B“ granules, kurios sureagavo su oru patalpoje, pasigirdo šūksniai „Dujos!“ ir riksmas, nes užrakinti belaisviai puolė prie abiejų durų.

Netrukus dujų kamerą paruošė žydams. Pasmerktuosius mirčiai atveždavo prie krematoriumo durų sunkvežimiais, o tie, kurie atvykdavo į Aušvicą prekiniais traukiniais, galėjo paskutinę kelionės atkarpą įveikti pėsčiomis, tvarkingai išsirikiavę vorele po penkis. Kai būrys būdavo sudarytas daugiausia iš pagyvenusių žmonių, jie eidavo lėtai, veidai atrodydavo iškreipti nuovargio, atsiradusio po kelionės į stovyklą ir dėl visko, ką jiems teko patirti iki tol. Ant jų apdriskusių drabužių švietė didžiulės geltonos žvaigždės.

Nors esesininkai atrodė neginkluoti, bet iš tikrųjų kiekvienas kišenėje slėpė pistoletą. Jie ir padaršindavo, ir nuramindavo, sakydami, kad netrukus žydams leis verstis pageidaujama amatu arba profesija. Paskui vadovaujantys esesininkai, atsistoję ant krematoriumo stogo, kreipdavosi į aplink susirinkusius žydus. Vienas tų esesininkų buvo vardu Maximilianas Grabneris, Politinio skyriaus (*Politische Abteilung*) viršininkas, atsakingas už žudymą. Jis kalbėjo nuoširdžiai ir netgi draugiškai:

– Netrukus galėsite išsimaudyti, be to, jus dezinfekuosime. Nenorime, kad stovykloje kiltų epidemija. Paskui jus nuves į barakus, ten pamaitins karšta sriuba.

Jus įdarbins pagal turimą profesinę kvalifikaciją. Dabar nusirenkite ir sudėkite drabužius ant žemės priešais save.

Belaisviai buvo išvargę ir pasiryžę patikėti, kad jų išbandymams atėjo galas. Tai gi jie žengė pirmyn, įėjo į kadaise buvusią lavoninę, vaikai įsikabino į mamas ir tėčius. Kai kurių ryžtas apmažėjo, užuodus stiprų valymo priemonių kvapą, tikriausiai chlorkalkių. Kiti lubose dairėsi vandens vamzdžių ir dušo galvučių, bet nieko panašaus nepamatė. Baimė persmelkė vis gausėjančią minią žmonių, užpildžiusių salę. Vis daugiau žmonių plūdo į patalpą. Beje, esesininkai dar buvo viduje, tarp belaisvių, lydėjo juos į patalpos gilumą, šnekučiavosi, keistai juokavo. Keli belaisviai pastebėjo, kad tie esesininkai, besišypsantys ir draugiški, nuolatos šnairavo išėjimo link, laukdami ženklų. Juos įspėjo, kai vidun įėjo paskutinis žydas, ir buvo pareikšta, jog patalpa užpildyta.

Tą akimirką naciai išspruko lauk. Staiga užsivėrė guma apkaltos durys, salė tapo visiškai sandari. Pasigirdo sunkaus sklėsčio girgždėjimas, kol jį tvirtai įstūmė į vietą. Tuomet baimės jausmas virto kiaurai smelkiančiu siaubu, kuris it banga nuvilnijo per viduje užrakintus žmones. Kai kurie ėmė barbenti į duris ir prašyti juos išleisti. Jie daužė sugniaužtais kumščiais, bet šįkart SS sargybiniai nepratarė jokio paguodos žodžio. Vieni esesininkai juokėsi. Kiti net tyčiojosi iš įkalintųjų: „Tik nenusiplikyk besimaudydamas!“

Suvarytieji, kurie nežiūrėjo į uždarytas duris, spoksojo į viršų ir pastebėjo, kad per nuimtus dangčius atsivėrė šešios angos lubose. Tikriausiai baisiausia buvo pamatyti dujokaukę dėvintį žmogų vienoje iš angų. Jį išvydusieji net suklykė. Dujokaukę dėvintis vienas iš vadinamųjų dezinfekuotojų su kaltu ir plaktuku atvėrė skardines, ant kurių priklijuota etiketė skelbė: „Nuodingos dujos! „Zyklon““ Skardinės buvo sklidinios žirnio dydžio mėlynų granulių. Tai buvo kieto pavidalo cianido rūgštis. Užteko tik susiliesti su oru, kad ciano vandenilio rūgštis išgaruotų iš skardinių, virtusi mirtinai nuodingomis dujomis. Dezinfekuotojai saugojosi, baimindamiesi įkvėpti tų garų. Vos atvėrė skardinę, jie supildavo granules pro angą. Kai tik skardinė ištuštėdavo, jie vėl užsandarindavo angas. Vis dėlto kartą esesininkas pastebėjo, kaip jo kolega trumpam atidarė dangtį ir spjovė ant susigrūdusiųjų apačioje, norėdamas dar pažeminti žudomus žmones.

Grabneris atidžiai viską stebėdavo. Įsitikinęs, jog „Zyklon“ medžiaga supilta į vidų, jis duodavo ženklą sunkvežimio vairuotojui, specialiai sustojusiam netoliese. Vairuotojas turėjo užvesti variklį. Jo užduotis – sukelti pakankamai triukšmo, kad nustelbtų jaunų bei senų žmonių verksmus ir riksmus, nes kitaip aimanos pasklistų po apylinkes. Grabneris akimis sekdamas laikrodžio sekundinę rodyklę. Jis

skaičiuodavo dvi minutes, po kurių dažniausiai liaudavosi nežmoniškas staugimas, beviltiškos raudos ir maldos, smarkūs smūgiai ir beldimas. Paskui pasigirsdavo skausmo pilnos dejonės, o dar po dviejų minučių pagaliau įsivyraudavo tyla.

Tuomet sunkvežimis išvažiuodavo, sargybiniai nusileisdavo žemyn. Atvykdavo valymo būrys, „Kanados“ komandos vyrai, ketindami išnešti krūvas apdarų, kuriuos žydai, paklausę esesininkų patarimo, tvarkingai sudėjo. Galiausiai, konstatavus, jog patalpa pakankamai pravėdinta ir joje nėra dujų, Ypatingojo būrio, *Sonderkommando*, belaisviai eidavo į vidų ir išnešdavo mirusiųjų kūnus. Pastarieji dažniausiai būdavo susigrūdę šalia durų, lavonai gulėjo vienas prie kito, nes nužudytieji paskutinę gyvenimo akimirką bandė ištrūkti į lauką. Dažnai žmonių galūnės būdavo susipynusios, styrojo sustingusių rankų bei kojų raizgalynė, patvirtinanti finalinę sumaištį ir siaubą. Atrodė, jog kūnai buvo atsilošę vienas ant kito, o burnos, iš kurių kartais vis dar veržėsi putos, žiojėjo plačiai pravertos, lyg aukos būtų skausmingai išsižiojusios.

Taip buvo pradžioje, kol naudota vienintelė paskubomis įrengta dujų kamera pagrindinėje Aušvico stovyklos dalyje. Tačiau palaipsniui viskas pasikeitė. Stovykla didėjo ir išsiplėtė iki Birkenau, todėl buvo logiška čia, vietoje, įrengti dujų kameras, o ne pasikliauti atokiau esančia vienintele patalpa, skirta nuodyti dujomis, kuri netrukus nebegalėjo atlaikyti didžiulio antplūdžio. Buvo ir dar vienas išskaičiavimas. Nors darbuotasi už stovyklos ribų ir stengtasi viską nuslėpti, veikla krematoriume I traukė žmonių dėmesį. Per daug asmenų pastebėdavo, kas ten vyko. Netgi kai sunkvežimio vairuotojas užvesdavo variklį arba motociklas sukdamo ratus po teritoriją, kad užgožtų žmonių keliamą triukšmą, netoliese esantys kaliniai galėjo girdėti, kaip žmonės sunkiai kosėja ir žiaukčioja nuo paleistų dujų. Ypač aiškiai girdėdavosi vaikų klyksmas. Tad rastas kitas sprendimas – nuošalus ir nenaudojamas ūkininko namas (jo šeimininkai iškeldinti jau anksčiau) greta beržyno, nuo kurio ir kilo Birkenau pavadinimas.

Esesininkai tą pastatą vadino 1-uju bunkeriu arba žavesniu pavadinimu „raudonasis namelis“. Nebuvo labai sudėtinga jį pritaikyti naujiems poreikiams. Jie tiesiog užmūrijo langus, sutvirtino bei užsandarino duris, išgręžė skylės sienose, pro kurias paskui galėtų suberti „Zyklon B“ granules. Jie nubarstė grindis medžio drožlėmis, kad jos sugertų mirštančiųjų kraują, šlapimą ir išmatas. Viskas buvo paruošta „darbui“ 1942 m. gegužę. Po mėnesio imta naudotis kitu tokiu pačiu ūkininko namu už kelių šimtų metrų. Tas namas irgi stovėjo nuošaliai, jį įrengė panašiai kaip ir pirmąjį ir vadino 2-uju bunkeriu arba „baltuoju nameliu“. Jį iki galo paruošė 1942 m. birželio pabaigoje ar liepos pradžioje, kaip tik tada, kai Walteris atvyko į Aušvicą.

Būtent tuo metu Aušvicas ėmė atlikti vis svarbesnį vaidmenį „galutiniame sprendime“. Pirmoje metų dalyje nuodijimas dujomis pasitaikydavo tik retkarčiais ir tik kai kuriose vietose. Dažniausiai nuodydavo tuomet, kai kartkartėmis atveždavo žydų iš kaimynystėje esančio Silezijos regiono. Vis dėlto vasaros viduryje, kai Walteris žingsniavo į „Bunos“ statybvieta, įvyko pokyčių.

Nuo liepos iš visų Europos kampelių kasdien atvykdavo ešelonai – kartais netgi dukart per dieną – ir paprastai atveždavo apie tūkstantį žmonių. Tarp jų buvo ne tik Walterio kaimynai iš Slovakijos, bet ir žydai iš Kroatijos, Lenkijos, Olandijos, Belgijos ir Prancūzijos: vien tik liepą ir rugpjūtį atvežė 60 000 asmenų. Žinoma, šie skaičiai atrodo kuklūs, palyginti su didesnėmis stovyklomis, įtrauktomis į Reinhardo operaciją. Belžece, Sobibore ir Treblinkoje 1942 m. buvo nužudyta apie pusantro milijono žmonių. Vien tik Treblinkoje nužudė maždaug 800 000 asmenų. Išskyrus santykinai nedidelį kiekį „čigonų“, daugiausia iš romų ir sinti etninių grupių, visi kiti buvo žydai. Tais pačiais metais Aušvice nužudytųjų skaičius pasiekė 190 000 žmonių – kiek mažiau nei aštuntadalį nuo bendro indėlio. Tuo metu Walterį pažymėjo numeriu 44070, o masinės žudynės, kuriomis vėliau išgarsėjo Aušvicas, netrukus turėjo prasidėti.

Vis dėlto Walteris, būdamas „Kanadoje“, ėmė suvokti tą siaubą tik pamatęs didžiulę krūvą vaikų batukų. Tuomet jis žiūrėjo tiesai į akis ir negalėjo nukreipti žvilgsnio šalin. Tikriausiai derėtų atleisti, kad taip ilgai užtruko, kol Walteris suprato tai, kas galiausiai pasirodė akivaizdu; atleisti, kad jis nesugebėjo permąstyti tų įrodymų, kurie jį supo, kad jam nepavyko akivaizdžių faktų paversti žinojimu. Esesininkai labai stengėsi nusišlepti šią operaciją netgi nuo žmonių, gyvenusių greta nusikaltimo vietos.

Pirmoji vykdomų žudynių vieta – senasis krematoriumas – jau ir taip stovėjo atokiau nuo barakų, bet esesininkai dar labiau pasistengė jį užmaskuoti: iš visų pusių apsodino medžiais bei krūmais, kad tas požeminis bunkeris, kadaise naudotas kaip ginklų sandėlis, taptų panašus į natūralų pylimą. Antroji ir trečioji vietos – raudonasis ir baltasis nameliai – buvo pasirinktos labai apgalvotai: apleisti ūkininkų namai, pakankamai nutolę, kad jų niekas nematytų.

Ešelonai atvykdavo naktį, apgaubti tamsos skraistės. Vis dėlto 1942 m. vasaros Birkenau stovykla tapo visai kitokia vėliau, kai joje knibždėte knibždėjo dešimtys tūkstančių kalinių. Ankstyvuojų laikotarpiu stovykla neišsiskyrė gyven-tojų gausa, tad ir liudininkų buvo nedaug. Nebuvo ir išdavikiško, beveik nuolat tyrančio dūmų debesies, besiveržiančio iš krematoriumo kaminų. Jis pasirodė tik ateinančiais metais, 1943 m. pavasarį ir vasarą, kai pastatė specialiai naikinimui skirtus statinius, kuriuos vėliau pavadino krematoriumu II ir krematoriumu III.

Paskui juos papildė mažesni ir paprastesni statiniai – krematoriumas IV ir krematoriumas V. Dirbdami visu pajėgumu, krematoriai II ir III galėjo kasdien sudeginti 1440 žmonių. Abiejuose krematoriuose buvo įrengtos dujų kameros, o gretimai sumontuotos kelios eilės krosnių tame pačiame pirmame aukšte, todėl nereikėjo krovinio lifto, norint pergabenti kūnus iš nužudymo vietos į sudeginimo patalpą.

Nors buvo pastatyti siekiant didesnio efektyvumo, krematoriai IV ir V vargiai susitvarkydavo su užduotimis. Šiek tiek padėjo žinios, kurias įgijo *Sonderkommando* kūrikai ir krosnių operatoriai, rūšiuodami lavonus pagal jų degumo klasę, kur gerai įmitę kūnai pagreitindavo kaulėtų lavonų degimą. Netgi pagal naujausias krematorių technologijas pastatytos krosnys ir kaminai vos pajėgdavo susitvarkyti su neįtikėtinu lavonų kiekiu, kurį tiekdamo Aušvicas. Vis dėlto esesininkai galėjo pasidžiaugti, jog sukūrė sistemą, veikiančią be perstojo it koks Fordo konvejeris ir užtikrinančią, kad žydų nuodijimas dujomis bei lavonų deginimas vyktų sklandžiai toje pačioje gerai suplanuotoje ir tinkamai vėdinamoje vietoje.

Tiesa, tą vasarą, kai Walteris tapo belaisviu Aušvice, reikalai nebuvo taip stipriai pažengę į priekį. Tuomet dujomis nunuodytų žmonių kūnus paprasčiausiai užkasdavo žemėje giliuose grioviuose, išraustuose Birkenau miške. Rodos, pati žemė priešinosi tam, atsisakydama praryti mirusiuosius: atrodė, kad įvairios kūno dalys lįsdavo iš po žemių, kai lavonai nuo karščio puvo ir skleidė dvoką. Ta smarvė kėlė šleikštulį ir tvyrojo visoje stovykloje. Iš yrančių kūnų sunkėsi skysčiai – juoda, klaidanti dvokiantis masė, kuri iš žemės prasiskverbėdavo į paviršių ir užteršdavo gruntinius vandenius. Net jei nekreiptume dėmesio į sveikatai keliamą pavojų, galėjusį apimti didelę teritoriją, naciai vargiai galėjo taip nuslėpti savo darbelius.

Naujasis krematoriumas dar neveikė, o masinė kapavietė skleidė nepakenčiamą dvoką, todėl reikėjo ieškoti kitos išeities. Vėliau paaiškėjo, jog esesininkai turėjo slaptą padalinį, kuris specializavosi būtent šioje srityje ir sumanydavo našiausią būdą, kaip sunaikinti žmonių kūnus. Vienas tų metodų, išbandytas Kulme, rodos, veikė puikiausiai. Pirmiausia reikėjo iškasti didelę duobę. Paskui į ją sudėti mirusiuosius ir padegti. Kai lavonai sudega, į duobę turi įvažiuoti sunki mašina, trauškanti kaulus, ir sutrinti likusius griaučius į dulkes, kurias paskui galima išbarstyti, nepaliekant jokių pėdsakų.

Aušvico komendantui Hössui toks būdas tiko. Jis įsakė priversti *Sonderkommando* vyrus imtis naujos užduoties: jie turėję iškasti jau palaidotus Birkenau kūnus. Tai reiškė, jog kaliniams teko plikomis rankomis iš po žemių traukti jau suirusius lavonus. Belaisviams grasino ginklais ir priverstė sudėti lavonus į krūvą

grioviuose, o tada padegti, kad šie pliskėtų po atviru dangumi. Paskui darbą atliko smulkinimo mašina, po kurios liko tik pelenai ir kaulų nuotrupos. Visa tai susedavo ir išpildavo į upes arba išversdavo į netoliese telkšojusias pelkes, kur niekas nebūtų suradęs šių nusikaltimo įkalčių. Kitas liekanas naudojo laukams ir aplinkinėms dirvoms tręšti. Netgi virtę pelenais ir dulkėmis, žydai buvo priversti tarnauti Reicho reikmėms.

Walteris visa tai suvokė pamažu, žingsnis po žingsnio. Žinoma, sklandė gandų, kuriuos kurstė keli kaliniai, žinantys Aušvico paslaptis, ir patys *Sonderkommando* vyrai prie to prisidėjo. Vis dėlto tokios kalbos sklido tarp nuteistųjų, užimančių aukštesnę vietą kalinių hierarchijoje. Vos prieš porą mėnesių į stovyklą atvykęs vyrukas tikrai nebūtų jų sužinojęs. Taigi Walterio žinios apsiribojo tuo, ką jis matė „Kanadoje“: pasauliečių turtas, likęs po žudynių; kiekvienas nešulys priklausė kažkuriam asmeniui, kurį nudaigojo šioje vietoje viešpatavę žmonės. Vadovaudamasis logika, jis turėjo padaryti išvadą, jog visos aptinkamos „pieno upės, kisieliaus krantai“ čia atsirado tik todėl, kad skanėstus atvežusius žmones nužudė.

Walteris tebuvo aštuoniolikos, kai nustojo neigti šį supratimą ir ėmė suvokti, jog tapo belaisviu skerdykloje, kuri veikė pramoniniais mastais. Jam tapo aišku, kad ir pats priklauso tai žmonių grupei, kurią siekta išnaikinti.

Vis dėlto jam beveik nebuvo laiko visa tai permąstyti, nes reikėjo suvokti kitus, ne mažiau šokiruojančius dalykus.